

Anders leven

**Thomas
Quartier osb**

Anders leven

**ONDERWEG NAAR
HEDENDAAGSE
MONASTIEKE
SPIRITUALITEIT**

**BERNE
MEDIA** *uitgeverij abdij van berne*

a *uitgeverij*
averbode

*Voor mijn eerste abt, br. Rien van den Heuvel osb,
in dankbare verbondenheid*

© Thomas Quartier, Berne Media 2015.
Derde, herziene druk. 2017

Foto's: dr. Claudia Venhorst
Foto achterzijde: Joop van Reeken
Opmaak: Garage BNO
Uitgeverij: Berne Media | uitgeverij abdij van berne
In samenwerking met Uitgeverij Altiora Averbode

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke
andere wijze ook zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

ISBN 978-90-8972-187-7 (Nederland)
ISBN 978-2-87438-824-8 (België)
D/2017/0132/217

Inhoudsopgave

Vooraf 6

Proloog: leren 13

I Levensvorm: vervreemding 23

- 1) Bereik: grensgebied 26
- 2) Ruimte: de kunst van het loslaten 42
- 3) Tijd: in het licht van de eeuwigheid 60

Tussenbalans: vervreemding? 77

II Praktijken: aandacht 81

- 4) Lezen: dat ene Woord 84
- 5) Waken: de vreemde plek 99
- 6) Vasten: de grote passie 115

Tussenbalans: aandacht? 133

III Levensinhoud: openheid 137

- 7) Denken: bevrijdend offer 141
- 8) Handelen: monastieke levenskunst 159
- 9) Vieren: tweede naïviteit 176

Tussenbalans: openheid? 195

Epiloog: profetisch leven 201

Reflectie 210

Impuls 213

Literatuur 215

Nawoord door P. Notker Wolf osb 218

Vooraf

Een monastieke weg is lang niet altijd rechtlijnig, duidelijk en voorspelbaar. Soms bewandel je heel wat omwegen om dichterbij jezelf, de ander en God te komen. Menige vervreemding van wat je dierbaar was, maar ook van wat je belemmerde, hoort daarbij. Voor mijn eigen weg naar het klooster geldt dat zeker. Toen ik dit boek tweeënehalf jaar geleden schreef, bevond ik mij op het grensvlak tussen klooster en wereld. Ik was al jarenlang met de Willibrordsabdij in Doetinchem verbonden, maar dacht zeker te weten dat mijn zwaartepunt in de wereld zou liggen – als wetenschapper, spreker, schrijver. Daarbij toch in contact te blijven met je monastieke bezieling, is een grote uitdaging en vraagt dat je keer op keer weer de balans opmaakt. Ben ik nog in evenwicht zodat ik mijn eigen ‘anders leven’ niet uit het oog verlies? De beweging die in het boek tot uitdrukking kwam, heb ik dan ook zelf aan den lijve ondergaan. Toen het boek in het voorjaar van 2015 verscheen, had ik al de stap naar het klooster gemaakt, was aan een avontuurlijke zoektocht begonnen, maar het doel zou pas geleidelijk aan in het vizier komen. Dat ik vandaag als monnik van de Willibrordsabdij een nieuw voorwoord bij de heruitgave mag schrijven, is dan ook een grote verrassing, een geschenk. Het boek heeft me letterlijk anders laten leven. Ik werd monnik, alleen durfde ik dat toen nog niet zo uitdrukkelijk te zeggen. Je ziet het aan de foto's die mijn goede vriendin en collega Claudia Venhorst maakte: je mag de monnik niet herkennen, hooguit enkele kleine, niet geplande details verraden zijn identiteit.

In die twee jaar is ook rond dit boek veel gebeurd: het werd voor een prijs genomineerd, vaak verkocht, in een bewerkte versie ook in het Duitse taalgebied gepubliceerd. Maar vooral werd het veel gelezen, zoals ik door talrijke reacties en ontmoetingen mocht ervaren. Er ontstonden zelfs leesgroepen in den lande rond het boek. Heeft het mensen dan dichter bij het 'anders leven' in de monastieke traditie gebracht? Ik durf het niet te zeggen, maar ik hoop het natuurlijk wel. Wat ik bij de eerste uitgave schreef, vind ik nog steeds: 'Het monastieke leven staat volop in de belangstelling: gastenhuizen zitten vol, monastieke literatuur floreert en kloosterproducten beloven duurzaamheid. Velen hebben er profijt van voor hun spirituele en fysieke welzijn, en hechten er aan dat deze oeroude levensvorm ook in de huidige tijd gecontinueerd wordt, al worden gemeenschappen steeds kleiner. Vaak gaat het gepaard met een soort romantisch verlangen naar een vaste plek die stabiliteit biedt, in tijden waarin alles op losse schroeven lijkt te staan'. Die romantische dimensies bleken in mijn boek niet te vinden. Gelukkig maar! Een mooie reactie bij een lezing kwam van een vrouw rond de vijftig: 'Het boek is onwennig, maar als je een keer in zijn ritme meegaat, zit je er ook helemaal in. Het is jazz'. Die vergelijking deed me wel wat. Jazz kent oneindig veel ritmes, lijkt vaak naast het ritme te zitten (*off beat*), maar brengt je als geen andere muziek in beweging. Zou dat door de mijmeringen van mijn overgangsfase gebeuren? Dat kan je als auteur niet plannen. Toen niet en ook niet voor deze heruitgave.

'Gaat het niet om een levensvorm die altijd in een dynamische verhouding tot de omringende cultuur staat? En moet daarom niet ook in de samenleving naar aanknopingspunten voor het monastieke leven worden gezocht? "Anders leven" betekent niet wereldvreemd te zijn, maar het gaat om anders in de

wereld staan. Monastieke spiritualiteit belichaamt dan ook op verdichte wijze vormen, praktijken en inhouden die voor iedere zoeker veelzeggend zijn: op zoek naar een levensvorm, een culturele vindplaats, een religieuze inspiratiebron'. Dit programma blijft actueel, want al die zoekers kom ik tegen! 'In de eerste plaats monniken en monialen, maar in deze tijd van gefragmenteerde levenslopen zijn het ook vaak mensen die niet in het klooster leven maar zich er wel mee verbinden: oblaten, gasten, maar ook kunstenaars en wetenschappers. De uitdaging bestaat voor hen allen erin om naar elkaar te luisteren en van elkaar te leren, mijn hoop van toen en van nu.

Ik doe in dit boek verslag van mijn ondernomen pogingen. Het zal menigeen verrassen dat het vertrekpunt soms juist bewust buiten de kloosters is gelegen – wat een beweging van binnen naar buiten impliceert. Door de blik te richten op verrassende contexten, hoop ik dat monastieke gemeenschappen en mensen die met de kloosterwereld vertrouwd zijn iets kunnen hebben aan mijn ervaringen en reflecties. Maar het gaat ook om de beweging van buiten naar binnen, want de kern van elke poging blijft toch het monasterium: het klooster in al zijn vormen en facetten. Zo hoop ik dat mensen buiten het klooster en degenen die weinig afweten van het kloosterlijke bestaan een kijkje in de monastieke keuken krijgen dat anders is dan de gebruikelijke inleidingen in het kloosterleven. Dergelijke inleidingen zijn er van hoge kwaliteit, geschreven door mensen die dat veel beter kunnen dan ik. Wil je echter hedendaagse monastieke spiritualiteit verkennen dan betekent dat je eigen intuïtieve weg volgen en ervaringen opsporen die 'misplaatst' lijken te zijn. De Amerikaanse ritueelexpert Ronald Grimes noemt dit *out of place*. Juist door de 'misplaatste' verschijnselen kom je iets te weten over de plaats waar je ze vermoed had. Er wordt een verwachtingspatroon opengebroken dat je eer-

der zou weerhouden het monastieke leven te ontdekken. Dit omdat het óf een irreëel beeld tekent óf vastzit aan een starre opvatting die de geest van deze levensvorm doodt.

Ik ben gaandeweg gaan inzien dat er drie dingen belangrijk zijn om huidige monastieke spiritualiteit op het spoor komen. Ten eerste de *levensvorm*. Welke vorm kent het monastieke leven vandaag? Het is zeker geen kwestie van romantiek, eerder een van vervreemding. In het eerste deel zullen we die van binnen en buiten op het spoor trachten te komen (I). De tweede belangrijke thematiek zijn de *praktijken*. Wat wordt er gedaan om die vorm in leven te houden? Het is soms verrassend hoe de inspiratie voor oude kloosterpraktijken juist buiten de kloostermuren gevonden kan worden. In het tweede deel zal ik dan ook verslag doen van impulsen die op het eerste gezicht helemaal niet monastiek lijken, maar het in wezen toch zijn. Omdat ze de aandacht verhogen, wat de kern is van deze spiritualiteit (II). In het derde deel richt ik me ten slotte op de *inhoud*. Wat betekent het monastieke leven vandaag? Ook hier kunnen signalen van binnen en buiten een nieuw licht werpen op de rijke erfenis van de monastieke traditie. Dat is meer dan zinvol, want ik ben meer en meer gaan begrijpen dat het belangrijkste criterium voor de inhoud openheid is (III). Reflectievragen per hoofdstuk en een impuls vormen het voorlopige, open einde van de tocht.

Als er een heruitgave komt van je boek, dan is dat een reden tot dankbaarheid. Op de eerste plaats dank ik mijn gemeenschap in de Willibrordsabdij die mij de ruimte geeft om op deze wijze mijn eigen roeping te kunnen volgen. Ten tweede de collegae in de academische wereld die het vertrouwen hebben dat de existentiële wending van mijn wetenschappelijk werk zinvol en goed is. Mijn leeropdracht 'Liturgische en monastieke spiri-

tualiteit' die in 2014 aan de KU Leuven werd ingesteld, is door tal van activiteiten vruchtbaar gebleken en zal ook de komende jaren doorgaan. Dat is alleen in teamwork mogelijk. Natuurlijk dank ik de mensen in mijn vriendschappelijk-familiaire omgeving. We zijn samen op weg! Uitdrukkelijk noem ik zoals altijd mijn moeder, Johanna Quartier. We hebben een jaar van overgang achter de rug. Dat we dat samen hebben kunnen doen, en samen het anders leven hebben mogen ontdekken, is een echt Godsgeschenk. Zo gaan we verder, verbonden met velen: *in Dei nomine feliciter!*

Sint Willibrordsabdij, 17 januari 2017. Br. Thomas osb

Proloog: leren

Luister, mijn zoon, naar de voorschriften van je leraar en spits het oor van je hart. Neem volgaarne de raadgevingen van je liefhebbende vader aan en breng ze goed in praktijk (RB Prol 1).

Wie ben ik om over monastiek leven te spreken? Deze vraag houdt mij sinds een aantal jaren steeds meer bezig. Hoe komt het toch dat ik het nodig en mogelijk vind om met anderen te delen wat een monastiek leven betekent? Ik stel deze vragen naar twee kanten: ten eerste naar mijn eigen leven. Ik probeer sinds een aantal jaren mij in het benedictijnse leven te verdiepen en er thuis in te geraken. Deze weg is in de huidige tijd een zoektocht die niet bij nul begint, de biografie van iedereen brengt eigen randvoorwaarden en uitgangspunten met zich mee. Daar creatief mee om te gaan is een uitdaging en kans, een verfrissende, maar zeker geen gemakkelijke taak. Zijn er juist daarom niet anderen die veel meer over een consequent monastiek leven te zeggen hebben dan ik? Zij die al decennia lang in het klooster leven, zij die veel beter thuis zijn in de bronnen en gebruiken van de monastieke traditie. De tweede kant van de vragen betreft mijn wetenschappelijk leven. Op het gebied van de spiritualiteitsstudies is het in de academische wereld mijn taak om met studenten en andere mensen met een oprechte interesse, werk te maken van hedendaagse spiritualiteit. Maar is het dan niet beter om te spreken over vormen die rechtstreeks te maken hebben met de moderne tijd? Zijn er geen nieuwe ontwikkelingen die de schijnbare omweg via een oeroude traditie die haaks lijkt te staan op het huidige mens-

beeld overbodig maken? En zouden dergelijke spiritualiteiten in wetenschappelijke zin niet op een meer afstandelijke manier beschreven moeten worden, iets wat ik op grond van mijn engagement met de monastieke traditie maar moeilijk kan?

Het zijn lastige vragen die direct met mijn eigen zoeken te maken hebben. Ik herinner me hoe levensgroot deze vragen zich aan het begin van mijn speurtochten in de monastieke wereld voordeden. Ik weigerde pertinent in colleges, cursussen en publicaties over een levensvorm te spreken en schrijven die ik ongrijpbaar vond, die me fascineerde en tegelijk ook angstig maakte. Ze was, in termen van de klassieke studie van Rudolf Otto, heilig voor me – *tremendum et fascinans*. Tevens was er een wetenschappelijke vooringenomenheid: is niet een bepaalde objectiviteit vereist wanneer men een thema wil verkennen? De weigering en de vooringenomenheid zijn in de loop der tijd minder geworden. Dit heeft te maken met een verschuiving in mezelf: leren betekent niet iets in je zak te hebben en ook niet iets alleen van een afstand te mogen bekijken. Het gaat erom dat je een proces met anderen belicht en deelt. Een gemeenschappelijk proces waaraan leraar en leerlingen samen deel uit maken. Spiritueel wordt het juist doordat men de eigen betrokkenheid een plek in het proces geeft. En wetenschappelijk wordt het doordat men niet zomaar iets doet en over zijn diepste gevoelens schrijft, maar vanuit een verantwoord perspectief, volgens de regels van de kunst. Het is maar één van de spirituele mogelijkheden om dit te doen vanuit een klassiek, alomvattend levensontwerp zoals de monastieke traditie dit lijkt te veronderstellen. En het is maar één van de wetenschappelijke mogelijkheden om zich te beperken tot het buitenstaandersperspectief. Daarnaast zijn er andere mogelijkheden om te leren: als wetenschapper en als geëngageerd persoon. Dat te verkennen is op zich al een heel leerproces, en

het wordt alsmaar spannender wanneer de kern van de bestudeerde spiritualiteit het zoeken, het open leren is.

Ik heb gemerkt dat zo'n proces leidt tot een gezamenlijk verhaal, een eigentijds monastiek verhaal. Dat kan tot stand komen met mensen die een monastiek leven leiden, maar ook met mensen die daar schijnbaar los van staan. Binnen en buiten de kloostermuren heb ik ervaren dat hetgeen ik vanuit mijn expertise kon inbrengen, dialoog tot stand bracht en tal van dergelijke monastieke verhalen opleverde. De vraag wie ik ben om over monastiek leven te spreken, werd minder relevant. Ook de vraag wie de mensen met wie ik mocht werken en leren nou precies waren, deed er op een gegeven moment niet meer toe. Integendeel zelfs: groepen leven van het onderscheid. Dat moet je kunnen verdragen, en iedereen moet vooral zichzelf kunnen zijn en blijven. De monastieke traditie vormt dan een basis, een soort stramien waarbinnen verhalen verteld worden.

Contemplatief leren

Het was de visie van de grote trappist Thomas Merton die mij tot steun werd in de poging al lerend monastieke verhalen op te sporen. De indrukwekkende maar zeker niet ongecompliceerde zoektocht van deze monnik kreeg een extra dimensie doordat hij erover schreef. Hij maakte er verhalen van. Beroemd is zijn autobiografische roman *De Louteringsberg*, waarin hij zijn weg van een ontspoord en decadent leven naar het klooster beschrijft en die generaties van jonge mensen heeft weten te fascineren. Maar niet alleen deze initiatie wist Merton te verwerken door erover te schrijven. Het bestaan als verhalenverteller was zijn leven. Door te schrijven werd hij wie hij was, namelijk een monnik. Hij was niet eerst een contemplatief persoon en begon er toen over te schrijven. Nee, zijn

contemplatief leven ontstond mede door het verhaal erover op te schrijven en daardoor te delen, onder andere in zijn functie als novicemeester van zijn abdij.

Dit lezen we in het dagboek van Merton: 'Het schrijven is voor mij alles behalve een struikelblok op de weg naar geestelijke volmaaktheid, het is er eerder een voorwaarde voor. Ik moet op papier zien te krijgen wat ik geworden ben. Het lijkt simpel, maar het is geen gemakkelijke roeping.' De paradox van monastiek te leven én er open over te schrijven, ervaart Merton wel degelijk, maar hij erkent dat die twee bezigheden bij elkaar kunnen horen. Mertons afgescheiden leven als monnik, en later zelfs als kluzenaar, betekende niet dat hij geen leraar kon zijn. Wanneer het monastieke leven gezien wordt als introvert, naar binnen gekeerd, geheim en intiem, valt te begrijpen dat Merton zijn roeping niet gemakkelijk vindt. Maar de paradox wordt in zijn geval juist vruchtbaar. De intimiteit kan tot volle bloei komen omdat de schrijver zich blootgeeft: 'Een resultaat van mijn roeping zou een volledige doorzichtigheid kunnen zijn: leven, bidden en schrijven in het licht van de heilige geest, mezelf verliezen door openbaar eigendom te worden, zoals Jezus ook openbaar eigendom was.'

Het gaat er dan niet om het perfecte, kant en klare monastieke verhaal te vertellen. Echt monastiek schrijven is voor Merton deel van het groeiproces zelf. De uitgevers van zijn dagboeken zeggen het als volgt: 'Merton werd monnik door erover te schrijven. Hij liet toe dat zijn bijzondere roeping zich in een aantal gebeurtenissen openbaarde die voor de lezers paradox leken, voor hem echter een soort duistere duidelijkheid inhielden. Hij verborg zich voor de wereld door zich volledig te onthullen.' De paradox van aan de ene kant niet extravert te kunnen zijn vanuit de spirituele roeping, en zich aan de

andere kant juist te verdiepen door naar buiten te treden, is een mystieke weg die Merton voor de moderne cultuur als geen ander belichaamt. Een contemplatief leven heeft dan niet met een uitwendige afkeer van de wereld te maken. De schroom ten opzichte van de monastieke traditie kan zich juist ook uiten doordat men durft de eigen pogingen en ervaringen de wereld in te sturen. Schrijven zelf wordt dan tot een ‘contemplatieve oefening’, aldus de inleiders. En wat voor het schrijven en lezen geldt, helpt zeker verder met betrekking tot onze vraag naar het contemplatieve leren.

Contemplatief verhaal

Als we naar de inhoud van Merton's verhaal zoeken, dan is deze op geen enkele wijze voorgegeven of afgebakend. Het is een manier om met de werkelijkheid om te gaan. Het verhaal kan dus over alles gaan: ‘Ik heb altijd over alles willen schrijven. Dat betekent niet een boek te schrijven dat alles omvat – dat zou onmogelijk zijn – maar een boek waarin alles voor *kan* komen. Een boek met een beetje van alles, dat uit het niets ontstaat, een eigen leven heeft, een gelovig boek.’ Een contemplatief geschreven boek is iets anders dan een uiteenzetting of een roman. Het is een contemplatief mozaïek waar de lezers hun eigen steentjes in kunnen herkennen of eraan toe kunnen voegen. Het contemplatieve verhaal bevat dus alles en niets. Het is open en verrassend. De schrijver doet niets anders dan zijn waarneming van de werkelijkheid vanuit een monastieke inbedding aan te reiken aan anderen. Dat dient niet in de eerste plaats hemzelf en ook niet een vastomlijnd lezerspubliek. Het delen, leren en doorgeven, is de opgave te doen wat bij de kern van het monastieke leven hoort. Dan gebeurt het onverwachte en ontstaat er een contemplatief verhaal, niet vanuit de persoon zelf, want die hoeft zich alleen maar ter beschikking te stellen. Nog een keer de inleiders op de dagboeken: ‘In zijn

poging zich van alles meester te maken door erover te schrijven, leerde Merton dat God zich van hem meester maakte.'

Wat voor het schrijven bij Thomas Merton geldt, is ook op het leren van toepassing: zowel de leraar als de leerlingen stellen zich ter beschikking en gaan samen met de werkelijkheid om. Ze delen wat binnen structuren en patronen van de monastieke traditie gaat leven. De bewering van een schrijver, leraar of leerling dat iets van God komt, dat het groter is dan zichzelf, klinkt nogal eens als grootheidswaan. En het is een valkuil waaraan ook een briljante auteur als Merton zich niet volledig kon onttrekken. Binnen een monastieke houding kan het ook precies omgekeerd werken: het maant juist tot bescheidenheid, dat je niet zelf de schepper van je verhaal bent. Alleen als men zichzelf weet te relativiseren, zijn eigen ambitie keer op keer weer los weet te laten, is het mogelijk een verhaal te laten ontstaan dat 'alomvattend' is, zoals Merton het bijna niet durfde te schrijven, dat de hele werkelijkheid een plek kan geven.

De leraar en de leerlingen worden vanuit monastiek perspectief dus niet op de eerste plaats afgemeten aan hun voorbeeldig, volmaakt leven of hun kennis en kunde. Ze moeten op de eerste plaats de stap zetten naar een lerende houding ten opzichte van de werkelijkheid. Dan kunnen ze zich overgeven en zich laten gezeggen, zonder daarbij hun eigen rol op te geven. Daar bestaan virtuozen in, zoals Merton, die de stap zette tot kluisenaar: 'Ondertussen is mijn werk mijn kluis, want het schrijven is wat mij het meeste helpt om een kluisenaar, een contemplatief te worden.' Maar dat is geen must. Integendeel, er zijn maar weinigen die zo'n levensstaat bereiken, en voor de trappist uit Amerika verliep dit ook niet vlekkeloos. Tegelijk zijn maar weinigen met de genialiteit van Merton gezegend. Maar iedereen kan op contemplatieve wijze leren en daardoor

zijn plek in de werkelijkheid erkennen, belichten en met anderen delen.

Monastieke studies

Wanneer ik in het licht van het indrukwekkende getuigenis van Thomas Merton mijn eigen schroom en vooringenomenheid bekijk om over monastieke spiritualiteit te spreken of te schrijven, dan moedigt zijn verhaal mij steeds weer opnieuw aan het experiment te wagen. Dat geldt voor de monastieke wereld waarin ik mijn eigen weg probeer te vinden, en ook voor de wetenschap. Het experiment bestaat erin die twee binnen een soort laboratorium van het contemplatieve leren bij elkaar te brengen. Dan mag je niet de pretentie hebben om vanuit *de* monastieke traditie te spreken. En je mag niet vastzitten in je verwachtingen over wat de mensen met wie je bepaalde inzichten deelt, meebrengen. Dan pas wordt leren tot een contemplatief proces. Wetenschappelijk bekeken moedigt het verhaal van Merton mij eveneens aan: hij verloor zijn kwaliteit als schrijver niet door contemplatief te schrijven, integendeel. Natuurlijk gaat het er niet om dat iedereen die met monastieke studies bezig is romans gaat schrijven en zijn hele leven op papier zet. Wel bestaat het appel van het verhaal van Merton erin te proberen om je kunde en bekwaamheid te gebruiken om de werkelijkheid waar te nemen. Door dat over te dragen wint ook het wetenschappelijke gehalte van het leren.

‘Wetenschap en het verlangen naar God’ horen bij elkaar. Dit inzicht vanuit de monastieke theologie, ontwikkeld door de Benedictijn Jean Leclercq in de jaren vijftig van de vorige eeuw, wordt dan een soort programma voor de poging die in dit boek ondernomen wordt: breng jezelf mee vanuit een diep innerlijk verlangen, en doe dan je best – beheers je handwerk. *Ora et labora*, luidt het benedictijns gezegde: bid (het verlangen naar

God) en werk (beheers je ambacht). Hierbij hoort in het Latijn ook nog *lege*, het lezen; zeer toepasselijk in de proloog van een boek over monastieke spiritualiteit. Hierin ligt een appel voor mij als auteur en ook voor de lezers. Ik heb bij veel ontmoetingen binnen en buiten kloostermuren ervaren dat de kern zit in die openheid en bekwaamheid. Dan is er ruimte voor diverse en uiteenlopende verhalen. En juist de diversiteit van groepen heeft mij geleerd dat iedereen aan dit experiment mee kan doen, monastiek of niet monastiek. Het monastieke experiment kan een openheid laten ontstaan waardoor je anders in het leven gaat staan.

Ik moet bekennen dat op het moment dat ik deze gedachten opschrijf, ik opnieuw een schroom en vooringenomenheid voel. Ik zit op mijn kamer in de abdij en laat momenten van inspiratie de revue passeren die ik tracht op te schrijven. En het voelt als een paradox. Gaat het nu precies daarom? Wie ben ik? Doet het niet toch afbreuk aan de monastieke wereld én aan de wetenschappelijke integriteit? Ik houd het er maar op dat dit wezenlijk bij elke vorm van monastieke studies hoort. Natuurlijk, iedereen moet zijn huiswerk doen – historisch, empirisch, systematisch onderzoek, vereist een degelijke voorbereiding. Maar het wordt pas monastiek zodra het existentiële verlangen erbij komt. Dat is geen gemakkelijke opgave – dat wat Thomas Merton ‘roeping’ noemt. Het is dan ook niet iets wat je volledig kunt plannen. Maar er kan zo een boek ontstaan waar lezers wellicht iets aan kunnen hebben, wie ze ook zijn en hoe ze ook in het leven staan. Het werkt echter alleen wanneer ze hun eigen werkelijkheid bekijken vanuit de monastieke experimenten die in de komende hoofdstukken volgen. Wie zijn wij – auteur en lezers – nu helemaal om over monastieke traditie te spreken? Wij zijn vooral onszelf en dragen aan de monastieke traditie bij wat we in onze bagage hebben. Dat is dan een

hedendaagse monastieke spiritualiteit, lerend, schrijvend,
lezend, zoekend.

I

Levensvorm: vervreemding

Wat zou Benedictus ervan denken dat wij tegenwoordig gebruik maken van zijn wijsheid om ons leven te bevestigen en niet om afstand te nemen van de gewone gang der dingen? Ik vroeg het me vorig jaar af na een lezing over benedictijnse spiritualiteit waar vele geïnteresseerden op af waren gekomen. Natuurlijk is het geweldig wanneer een spirituele traditie ook vandaag nog mensen aanspreekt en zij ervan profiteren voor hun welzijn. Dat is de ene kant van het verhaal. Aan de andere kant becroop mij ook de zorg of ik in die lezing wel recht had kunnen doen aan waar het voor mij bij de monastieke levensvorm om gaat. Ik wil geen techniek meegeven om je tijd beter in te delen, ook geen meditatie die je rustiger maakt om daarna weer verder te kunnen met het drukke leven. Het gaat om een werkelijke levensvorm die alles behalve gemakkelijk is; geen kant-en-klaar wellness product maar een aanzet tot continue vervreemding. 'Het moet tegen de haren in strijken', zo begon en eindigde ik de daarop volgende lezingen. Toch betrapte ik mezelf erop dat ik vaak juist die aspecten naar voren haalde die aan de verwachting van de toehoorders voldeden. Ik sprak over rituelen in het kloosterleven en hun betekenis ook buiten de abdijen. Een prachtig thema, maar ook wel erg in de mode en niet bepaald tegendraads. Uit gesprekken met toehoorders weet ik hoe lastig

het is om echt in termen van een levensvorm te denken. Het is alles behalve vanzelfsprekend om vanuit een spirituele interesse je hele leven op losse schroeven te laten zetten.

Waarom zou je ook? Welnu, omdat spiritualiteit meer bevat dan alleen maar een kunstje om met alle mogelijke situaties te kunnen omgaan. Dergelijke kunstjes raken in elk geval niet aan het alomvattende verhaal waar Thomas Merton in onze proloog over sprak. Maar ook als je schijnbaar wel voor de volledige levensvorm gaat, is het niet vanzelfsprekend dat je je 'tegen de haren in laat strijken'. Ook bij conferenties in kloosters had ik soms het idee dat men vooral bezig was in stand te houden waar men aan gewend was, het leven zo in te richten dat de praktische taken verder kunnen gaan ook al worden gemeenschappen kleiner. Is dat dan verkeerd? Natuurlijk niet, maar het diepere gehalte van het monastieke leven raakt dan snel ondergesneeuwd. Wat dat diepere gehalte is? Het heeft te maken met een levensvorm die je verder brengt door het je ook wel eens moeilijk te maken. Luisterend naar verhalen van toehoorders bij lezingen en van de broeders en zusters in de kloosters, kwam veel vreugde boven maar ook verdriet. Ik begon te begrijpen dat onder de oppervlakte van het monastieke ontspannen, managen en in stand houden van wat je al hebt, altijd een dieper verlangen moet liggen. Een verlangen dat je moet durven belichten. Het monastieke leven ontvouwt dan pas zijn kwaliteit – die erin bestaat je keer op keer te laten vervreemden van wat je gemakkelijk vindt of wat je gewend bent. Vervreemding is de eerste stap wanneer men anders wil gaan leven, het is een taak waar iedereen steeds weer voor staat. Uit ervaring kan ik zeggen dat het nog niet zo gemakkelijk is om dat tot je door te laten dringen, laat staan het te delen.

In de komende drie hoofdstukken wil ik enkele impressies beschrijven die met deze diepere laag van de monastieke levensvorm te maken hebben en die je door vervreemding kunt bereiken. Eerst zal ik aan de hand van ervaringen in een cursus voor jonge studenten proberen te beschrijven dat deze levensvorm altijd open is, zich qua *bereik* altijd op een grensgebied bevindt (1). Het tweede hoofdstuk gaat over de *ruimte* van het monastieke leven en een belangrijke eigenschap daarvan: de stabiliteit, een waarlijk vervreemdend geluid in onze mobiele tijd (2). In het derde hoofdstuk probeer ik de beleving van de *tijd* in het monastieke leven te belichten en dan vooral het openstaan voor de eeuwigheid – een perspectief dat de tijd lijkt open te breken (3).

1 Bereik: grensgebied

Een broeder die om een boodschap wordt weggestuurd en diezelfde dag nog in het klooster wordt terugverwacht neemt niet de vrijheid buitenshuis te eten, zelfs als het hem uitdrukkelijk door iemand wordt gevraagd (RB 50,1).

Toen ik in 2012 voor het eerst een cursus over de betekenis van monastiek leven vandaag aan een groep tweedejaars studenten met verschillende achtergronden zou gaan geven, begon ik mijn eigen verhaal waar te nemen en te belichten. Het leek me een hele klui: wat is er nou aantrekkelijk aan een levensvorm waar vandaag de dag nog nauwelijks iemand voor kiest? Een leven achter slot en grendel, waar je voor het donker thuis moet zijn? Dat is niet echt iets voor jonge studenten die deze idealen en de inhoud van de christelijke religie waarop ze gebaseerd zijn nog nauwelijks herkennen, laat staan er in hun eigen leven iets mee kunnen. Zouden ze geïrriteerd raken door de oubollige voorschriften die hooguit nog als rariteit interessant kunnen zijn? Zouden ze mijn eigen betrokkenheid bij deze levensvorm kunnen plaatsen, er wellicht op neerkijken? Zouden ze wellicht eerder historische informatie of psychologische analyses verwachten en niet zozeer een spirituele benadering van het kloosterleven? Best mogelijk dat er in de groep mensen zouden zijn die existentieel op zoek waren, maar hoe kon ik een verhaal met hen delen dat ik zelf niet helemaal helder had?

In gesprekken met collegae kwam het idee naar voren de cursus *Anders leven* te noemen. Was dat een redding? Kon

deze titel toegang geven om een eigentijds monastiek verhaal te vertellen? Het was in elk geval een titel die de aandacht van de studenten zou trekken, aldus de organisatoren van de collegereeks. Maar wat betekent dan dat 'anders' en om wiens 'leven' zou het moeten gaan? Twee dingen waren voor mij wel duidelijk. Allereerst wilde ik niet op de algemeen gebezigde trend insteken dat je door spiritualiteit 'heel anders in het leven staat', terwijl ondertussen toch alles hetzelfde blijft. Ten tweede wilde ik niet dat het over de hoofden en langs de harten van de studenten heen zou gaan. Het 'anders' moest werkelijk met hen te maken hebben, en het 'leven' zou echt hun leven moeten betreffen. Dat impliceerde wel dat ik mezelf niet buiten beschouwing kon laten. Wat was een geschikte toegang voor deze jongelui? Ik dacht aan mijn eigen studententijd in de jaren negentig en kwam al snel bij de jeugdcultuur uit, de subculturele stromingen waar ik toen zelf erg van onder de indruk was.

De oudste subcultuur

Subcultuur is in de fase van volwassenwording van grote invloed. En die fase is tegenwoordig veel minder afgebakend dan in vroegere tijden. Dan is het van groot belang dat er een repertoire is met behulp waarvan je je plek kunt vinden, dat je bevestigt in je zoektocht maar waar het ook wrijft en ongemakkelijk is voor jezelf én voor je omgeving. Dat kan behoorlijk diep gaan en existentieel worden. Jongeren zijn vaak nieuwsgierig naar levensvormen die afwijken van de verwachtingspatronen van de samenleving, van hun grootouders en ouders, en stiekem ook van hun eigen verwachtingen en voorgegeven patronen. Tegenwoordig valt het de ouders soms tegen dat hun kinderen geen enkel verzet meer vertonen en de idealen van de jaren zeventig vergeten lijken te zijn. De jeugd komt niet meer in opstand. Maar wellicht is dat juist hun manier van verzet.

Is niet ook het verplichte rebelleren een voorgegeven verwachtingspatroon? Het is tegendraads om niet wild en gek te doen.

Toch is er een behoefte aan vormen die net een stap verder gaan dan het gewone ineens ongewoon te vinden. In de jaren zeventig was dat tamelijk gemakkelijk: je droeg een hanenkam, luisterde naar oorverdovende muziek, en je oma schrok zich gegarandeerd wild. Maar die jongeren van toen zijn de ouders van gisteren, en zij zijn die harde punkmuziek wel gewend. In de jaren tachtig ging men ineens niet meer voor hard en lelijk maar kreeg het een romantisch tintje: de fascinatie voor gothic, zwarte kleren en gestileerde make-up. Dat was dan weer schrikken voor de voormalige punkers, inmiddels ouders van deze nieuwe generatie kinderen. Vandaag lijkt het lastig om nog iemand door een bepaalde levensvorm van subculturele aard te laten schrikken. Hoe kun je heel anders leven dan je grootouders en ouders, de punks en de gothics? Door hanenkam en make-up zal je nog nauwelijks een schok te weeg brengen. Voor de grap zei ik in de aanloop van de cursus over 'anders leven' tegen een vriend: 'Door met een habijt thuis te komen lukt het volgens mij nog wel...'

Het bracht me meteen op een aantal ideeën voor de collegereeks, zoals 'Monniken zijn de punks van vandaag'. Al lezend over vroege vormen van monastiek leven kwam ik inderdaad tegen dat de woestijnmonniken, die opkomen vanaf de 3e eeuw, als 'oudste subcultuur van de geschiedenis' worden beschouwd. Duizenden jongeren trokken de Egyptische woestijn in en dit was zeker niet wat hun grootouders en ouders van hen verwachtten. Vanaf de 4e eeuw oefenden gemeenschappen van kluzenaars een grote aantrekkingskracht uit en ontstonden vastere vormen van monastiek leven. Hebben we hier te maken met een vorm van 'anders leven' zoals jongeren die vandaag

missen? Is het een historisch voorbeeld voor een tegendraadse manier van in het leven staan die op zo veel manieren voorkomt? Het is een aantrekkelijke gedachte, maar er zijn ook twee grote verschillen die mij een wat ongemakkelijk gevoel bezorgden: ten eerste bleek het monnikendom bepaald geen subculturele mode en ten tweede ging het, zo valt in ontelbare getuigenissen te lezen, niet om de tegendraadsheid als zodanig maar eerder om een existentiële zoektocht die een duurzame vorm nodig had. Beslist geen puberale fase dus.

Beginnen we met mijn eerste aarzeling bij de gedachte van de woestijnmonniken als oudste subcultuur: het monnikendom gaat tot op de dag van vandaag mee, en zelfs heremieten zijn er nog altijd. De oudste subcultuur is dus de meest duurzame. Hoe is dat mogelijk? Welnu, wellicht heeft het ermee te maken dat het subversieve van het monnikendom steeds weer opnieuw ontdekt werd. Je gaat niet de woestijn in om 'eens gek te doen', de gekte is eerder een resultaat van het leven dat je leidt. Dat gaat dan ook niet van een leien dakje. Mocht het monnikendom een subculturele mode zijn geworden zoals veel van de populaire stromingen uit onze tijd, zou het snel getemd zijn en een product zijn geworden dat in een eerste fase goed verkoopt maar al snel zijn aantrekkelijkheid verliest. Het heeft die aantrekkelijkheid in zekere zin nooit gehad – zeker niet in de hitte van de Egyptische woestijn.

Wat zeggen de oude woestijnvaders hier zelf over? In de Vaderspreuken vinden we tal van voorbeelden waarin gewaarschuwd wordt voor een modieuze, gemakkelijke vorm van luxe monnikenleven. Vader Bersarion zegt bijvoorbeeld het volgende: 'Als je in een staat van vrede verkeert en geen bedreiging ondergaat, verneder je dan nog meer dan gewoon. Anders zou een ontorechte vreugde over je kunnen komen. Je zou jezelf verheerlijken en verloren zijn.' Het zou een teken van zwakheid zijn als men voor de gemoedelijke weg zou kiezen. Wie het alsmaar naar zijn zin heeft die vlucht in een bedrieglijke romantiek. Waar het echt om gaat, dat is dan al weg: het onaantrekkelijke waarden om er vrij van te worden. Als je dat kwijtraakt, dan is ook het levensontwerp van de heremiet een aflopende zaak. De wereldse strijd die elke dag opnieuw nodig is, heeft weinig met het gedoseerd subversieve van monastieke subcultuur in de modieuze zin te maken. Hoe voorkom je die valkuil dan? Volgens Vader Bersarion door er vooral niet op uit te zijn

af te wijken van de mainstream, iets wat in subculturen dikwijls wel gebeurt. Als een van de broeders hem vraagt, wat hij moet doen, luidt het antwoord: 'Zwijg stil en vergelijk je niet met anderen'. De echte monastieke subcultuur onderscheidt zich van de punk doordat het er niet om gaat je grootouders of ouders te shockeren. Dan zou je namelijk precies doen waar de woestijnvader voor waarschuwt: jezelf vergelijken met anderen en dat vooral naar buiten toe doen. Het monastieke leven doelt niet op je grootouders of ouders maar op jezelf. Het 'zwijgen' is naar binnen gericht en daardoor wijkt het automatisch af, per definitie. Maar het is een bijwerking, een bijkomstigheid.

Hiermee zijn we bij mijn tweede aarzeling aangekomen, dat het motief namelijk iets anders moet zijn dan af te wijken, dan simpelweg anders te zijn. Wat is dat motief dan wel? Waar gaat het in het vroege monnikendom om? Waarom ga je in de woestijn leven als je er niet eens van kunt profiteren dat je door anderen stoer gevonden wordt? Je komt hier automatisch bij de kern van het monastieke leven, en daarvoor staat het woordje 'God'. Een monnik in de woestijn bidt de hele dag, aldus het ideaal van de vaders. Dat is geen statement, geen maatschappelijk opzienbarende daad, maar een doel dat je niet kunt vangen in categorieën van nut of effectiviteit. Het doel van het monastieke leven ligt buiten dat leven zelf, het ligt ook buiten de omgeving, de anderen. De mens moet beseffen dat hij uiteindelijk gericht is op iets buiten alles wat hij waar kan nemen. Elke levensvorm kun je afleiden van het besef dat het uiteindelijk niet om de kleine verschillen tussen mensen en de geleverde prestaties gaat.

De woestijnvaders kiezen ervoor de hele dag te bidden, om te voorkomen dat ze door hun levensvorm de betrokkenheid op God uit het oog verliezen. Maar ook dat is niet gemakkelijk.

Oudvader Agathon zegt over de moeilijkheid van het bidden: 'Er bestaat geen grotere moeite dan het bidden tot God. Overal waar de mens wil bidden, proberen de vijanden hem tegen te houden. Ze weten namelijk dat er geen enkele andere bedreiging zo gevaarlijk voor hen is als het gebed. Welke levensvorm de mens ook kiest, als hij volhoudt, komt hij tot rust. Het gebed echter vergt een gevecht tot de laatste zucht.' Bidden voorkomt dat het monastieke leven een modeverschijnsel wordt, een subculturele trend die van het toneel verdwijnt. Het houdt je wakker, en daardoor is de levensvorm geen doel op zich maar ontstaat vanuit een existentiële zoektocht. De rust die je door een regelmatig beoefenen van een levensvorm kunt bereiken, is bedrieglijk 'als je niet open blijft staan', en precies dat noemt de Australische trappist Michael Casey 'gebed'. Wanneer het monnikendom niet op God gericht was, zou het al lang als subculturele mode uit de geschiedenis verdwenen zijn. Dat was mijn conclusie bij het voorbereiden van de colleges. Het was dus inderdaad niet zomaar een subcultuur door zijn duurzaamheid (mijn eerste aarzeling) en doordat het voor huidige begrippen schijnbaar ineffectief op iets buiten de wereld gericht was (mijn tweede aarzeling).

Het zou leuk zijn om met de studenten een discussie aan te gaan of het niet juist daardoor wél een subcultuur was. Iets wat oud en duurzaam is, wijkt in de tegenwoordige tijd al snel af. Het lijkt erop dat juist nieuwe dingen fascineren en gewenst zijn. Het is bijna een imperatief van de huidige tijd: zorg dat je verandering in je leven brengt, niet voortdurend bij het oude blijft staan. De flexibiliteit houdt velen vandaag net zo gevangen als de starheid van eerdere periodes. Studenten vinden het dan wellicht ook eerder een gekke stap om een levensvorm te bekijken die *niet* verandert. Maar daar gaan we weer: dan ben je weliswaar over de flexibiliteit heen, maar nog niet over het

grote probleem dat je weer op jezelf gericht bent. De spreekwoordelijke kat bijt zich dan zelf in de staart. Je doet het tegenovergestelde van wat van je verwacht wordt, en je komt uit bij waar je eigenlijk van af wilde.

We moeten een stap verder gaan. Natuurlijk vroeg ik me af of de studenten – een heel diverse groep, religieus en niet religieus – wel iets zouden kunnen met een woord als ‘bidden’ waar Vader Agathon toe maande. En toch: zonder gaat het niet. Anders blijf je naast de flexibiliteit die een gevaar voor de subcultuur is, steken in de autonomie. Echt subversief ben je alleen maar als je uit handen durft te geven waar het echt om gaat. Als je bereid bent de idealen en drijfveren niet zelf te verzinnen maar te ontvangen. Dat is gebed, en de woestijnmonniken deden niet anders dan daar open voor te staan. Zou daarin het andere van het monastieke leven kunnen liggen? Zou dat een vorm van anders leven zijn waarmee je de studenten wakker kunt schudden? De herkenbaarheid als oudste subcultuur zou het inderdaad toegankelijk maken. Maar het zou het gewone begrip van subcultuur bij de studenten ook weer vervreemden.

Vervreemding

Wat betekent de monastieke vervreemding in de vorm van het kloosterleven zoals we dat vandaag nog kennen? Het gaat daarbij niet om een ronddolen, dat snapt iedereen die een klooster betreedt. Eerder kies je voor een bepaalde levensruimte, afgebakend en beschermd, om er juist niet in op te gaan. Dat is de paradox van de levensvorm die tegendraads en toch open blijft. Is dat niet hetzelfde? Te vaak wordt de tegendraadsheid van een bepaalde levenshouding toch weer tot een zelfbevestiging van wat je zelf denkt dat het beste is. De maatschappijkritische houding van de jaren zestig werd een houding van het establishment dat uiteindelijk toch weer bij een gesloten systeem

is uit gekomen. Zo verwierf bijvoorbeeld de anti-autoritaire opvoeding autoriteit en werd geïntegreerd in het educatieve systeem. Monastieke vervreemding is idealiter gesproken iets anders. Daarbij moet je alles meteen weer loslaten, en wel dagelijks. Zodra je verstrikt dreigt te raken in iets dat je goed of slecht denkt te doen, moet je de blik afwenden van je eigen preferenties of allergieën en je opnieuw openstellen. Het is een vervreemding van je omgeving en uiteindelijk van jezelf.

Leidt dat dan niet tot vormeloosheid? Voor een monnik is dat ondenkbaar. De levensvorm helpt je om de blik echt waardevrij op de centrale waarde te kunnen richten: het zoeken van waar het uiteindelijk om gaat, en dat noemen monniken God. In de laatste jaren zijn een aantal interessante filosofische diagnoses gesteld die deze schijnbaar paradoxale gedachte steunen. Zo is het belang van de vorm juist na de vormeloze periodes sinds de jaren zestig terug op de agenda. Voor de Duitse filosoof Peter Sloterdijk is die vormeloosheid kenmerkend voor de moderniteit, maar stoot zij nu aan haar grenzen: 'Na eeuwenlange experimenten met nieuwe levensvormen dringt tegenwoordig het inzicht door dat mensen, in welke etnische, economische en politieke context ze ook leven, niet alleen maar binnen materiële condities bestaan maar ook binnen symbolische immunisering en rituele omhulsels.' Symbolische kaders en rituele patronen zijn er in het klooster genoeg. Een denker als Sloterdijk onderkent de waarde daarvan. De vraag die je bij zijn insteek vanuit monastiek oogpunt kunt stellen is alleen waar deze kaders en patronen toe dienen.

Voor Sloterdijk zijn ze er omdat de mens zich dan zelf beter in stand kan houden. Ze helpen om niet te verdrinken in de stormvloed van impressies, invloeden en bedreigingen die het leven met zich mee brengt. Hoe herkenbaar dit voor velen ook

is, het mist toch net de monastieke boot. Dan is namelijk de techniek overheersend, en dat is, zoals ik in de inleiding van dit deel zei, juist een gevaar voor hedendaagse monastieke spiritualiteit buiten de kloostermuren. Het gaat bij de kloosterlijke levensvorm niet zozeer om een bescherming, maar om een bereidheid voor het onverwachte en onvoorspelbare. Sloterdijk vindt dat er een veilig thuis gecreëerd wordt voor het individu. Natuurlijk hoort dat bij een geslaagde levensvorm, maar het is niet het doel. Integendeel, je ego wordt in het klooster niet beschermd maar je geeft het volledig bloot. Wie zichzelf dus door mooie kaders en patronen bevestigd wil zien, die zal er uiteindelijk niet in slagen om monastiek te leven.

Deze gedachte komen we in een ander wijsgerig ontwerp van het monastieke leven tegen zoals de Italiaanse filosoof Giorgio Agamben dit aanreikt. Hij gaat een stap verder dan Sloterdijk wat betreft de impact van de levensvorm: de monastieke levensvorm beschermt je niet, ze maakt je tot een soort outlaw. Vanuit het Romeinse recht kennen we de status van heilige mensen die tegelijkertijd vogelvrij zijn. Mensen die een bepaalde status verwerven, en daardoor juist elke positie kwijt zijn. De heilige mens heeft niet een streepje voor, maar valt buiten de boot (*homo sacer*). In zijn werk beschrijft de filosoof verschillende levensvormen waarop dit van toepassing is. Een daarvan is de monnik. Door zijn levensvorm wordt hij dusdanig vervreemd van de status quo dat hij zijn ego automatisch kwijt is. Dat komt doordat men in het klooster niet zijn eigen leven ontwerpt, maar zich juist onderwerpt aan de kaders en patronen die daar voorhanden zijn.

Voor Agamben leidt de monnik 'een leven dat zo innig met zijn vorm verbonden is dat het er niet meer van onderscheiden kan worden'. Dit klinkt aantrekkelijk, ontdoet je schijnbaar van de

keuzedwang van moderne mensen, maar de prijs die je daarvoor betaalt is dat je jezelf steeds weer achterwege moet laten. En dat valt niet mee. Mensen kunnen vandaag moeilijk doen alsof ze de drang tot zelfontplooiing niet met de paplepel ingegoten hebben gekregen. Het is inderdaad paradoxaal: jezelf opgeven om een levensvorm te *worden* is pas echt tegendraads. Het blijft een levenslange en schijnbaar onmogelijke opgave: 'Het is een levensvorm die haar voltooiing net zo consequent nadert als dat ze haar misloopt', aldus Agamben. Perfectionisme is dus net zo weinig op z'n plaats als laksheid. Die categorieën passen niet meer zodra iemand werkelijk monastiek tracht te leven. In de moderne zin verlies je het levensperspectief, om de openheid van het monastieke leven pas echt te kunnen ervaren. Radicaal gezegd met de filosoof: 'Het leven dat volledig door een Regel wordt bepaald is geen leven meer in de eigenlijke zin van het woord.'

Het is geen zelfbescherming en het is ook geen training om jezelf beter tot zijn recht te laten komen. Je onderwerpt je aan patronen en structuren om te winnen wat je niet zelf in handen hebt. Bij Agamben is dit een staat die maatschappelijk belangrijk is. Hoe groot die maatschappelijke impact ook moge zijn, mijns inziens kom je er niet uit zonder de woordjes 'God' en 'gebed' die we bij de woestijnvaders hebben gezien. En dat is een Bijbels idee, zoals we lezen in het evangelie van Mattheus: '*Wie zijn leven verliest vanwege Mij, zal het vinden. Want wie zijn leven wil redden, zal het verliezen, maar wie zijn leven om mij verliest, zal het vinden*' (Mat 16, 24-25).

De transcendente openheid rechtvaardigt elke vervreemding en laat haar uiteindelijk niet doelloos zijn. Dit was een gedachte die me in eerste instantie onzeker maakte met betrekking tot de cursus over 'anders leven'. Zou dat mogelijk zijn? Zou

je die spanning met een groep jonge mensen kunnen delen? Dat je een levensvorm verkent en probeert op je eigen leven te betrekken waar het uiteindelijk niet om gaat? Waarom dan zo veel moeite ervoor doen? Deze vraag die ik bij de studenten vermoedde had ook betrekking op monniken. Was het dan niet contraproductief om je hele leven op regels, stijl en houding te richten? Ik kwam tot het volgende vermoeden: Het motief om echt een levensvorm te zoeken die radicaal buiten de orde van alledag valt, kan nooit erin bestaan eens gek te willen doen”. Er moet meer aan ten grondslag liggen, anders verliest ook de woestijn snel haar charme. Kort gezegd, je zou een duurzaam leven in de woestijn nooit vol kunnen houden als er niet een diepe bezieling aan ten grondslag ligt. Het verlangen dat daar bij hoort kan niet binnen het hier en nu gestild worden, in welke levensvorm dan ook. Het gaat bij het ‘anders leven’ dus niet om de hanenkam, de make-up, het habijt of de woestijn maar om het zoeken naar de diepste grond van het bestaan waarvoor in het monastieke leven het woord God wordt gebruikt, met zijn ontelbaar veel betekenissen en ondoorgrondelijke geheimen. Daarvoor moet je je ego ondergeschikt maken aan structuren en kaders, en die moet je meteen weer loslaten. Dat was dus de kern van deze subcultuur die zich onttrekt aan de waan van alledag.

Grensgebied

Hoe langer ik erover nadacht, hoe meer ik hoopte dat juist deze paradoxale spanning voor de studentengroep haar eigen aantrekkingskracht zou ontplooiën. Zodra je die namelijk opheft, gaat het niet meer om monastieke spiritualiteit. De al eerder aangehaalde Michael Casey noemt de monnik ‘vreemd in de stad’. Dat betekent niet te doen alsof de stad er niet is, alsof men de wereld doelloos, vertwijfeld zou moeten ontvluchten. Wel gaat het erom dat men niet opgaat in wat zich

opdringt. De vreemdeling kan wel degelijk een plek verwerken, maar hij is zich ervan bewust dat hij het niet van schijnzekerheden moet hebben. Hoe snel ook het klooster zelf weer een schijnzekerheid kan worden, hebben we zojuist al gezien. Je moet voortdurend grenzen overschrijden, wil je in staat zijn die vreemdheid levendig te houden. De gekheid van het monastieke leven wordt dus niet alleen door de huidige studenten ervaren, ze hoort er aldus Casey wezenlijk bij: 'Het abnormale van het monastieke leven is niet alleen een toevallig resultaat van de jongste geschiedenis. Ook al ogen sommige structuren en patronen vandaag archaisch, zo hoort het toch wezenlijk bij deze levensvorm dat zij anders is, omdat zij andere overtuigingen en waarden belichaamt. Individuele monniken worden niet zozeer door hun eigen leerproces gevormd, maar door deel te nemen aan het gemeenschappelijke leven.'

Maar stuiten we hier niet op twee fundamentele problemen voor de huidige tijd? Lijkt het grensgebied dat je opspoort te veronderstellen dat je het rechtstreeks betreedt en er je hele leven aan wijdt? Geldt dat wel voor studenten? Ten tweede wordt uitgegaan van overtuigingen en waarden die weliswaar anders zijn maar vast lijken te liggen. Zouden die voor een dergelijke groep studenten te vinden zijn? De eenduidigheid van het monastieke leven naar levensvorm en levenshoud zal, naar ik vermoed, niet (meer) voor het oprapen liggen. Zou het idee van 'anders leven' voor de studenten dan hooguit een exotische waarde kunnen hebben, en zou vervreemding het per definitie wereldvreemd maken? Ik geef toe dat ik de oplossing voor deze twee problemen nog steeds niet gevonden heb. Wel heb ik in ontmoetingen met veel monniken en monialen geleerd dat ook zij met precies dezelfde problemen worstelen. De eenduidigheid die menigeen vermoedt onder vroegere generaties, is vandaag ook

binnen de kloostermuren niet meer vanzelfsprekend. Mensen komen op latere leeftijd een gemeenschap binnen, er ontstaat een andere verhouding tussen het leven in het klooster en het leven in de maatschappij. Sommigen verlaten het klooster weer. We zullen daar in het tweede hoofdstuk nader op ingaan.

Wat je voor de kloosters zou kunnen betreuren, kun je echter ook als een kans zien om de oorspronkelijke vervreemding van deze levensvorm te herontdekken. Wellicht is juist voor monniken vandaag de onzekerheid die met hun soms complexe biografie te maken heeft, een bron voor heilzame vervreemding van de schijnzekerheid van het al te gesetelde kloosterleven? Wellicht komt in het nieuwe grensgebied dat iedereen die monastiek dichtbij de woestijn wil leven, de ware subcultuur tot stand komt waar we eerder over spraken? Dan blijft men 'vreemd in de stad', men hangt zijn vlaggetje niet in de wind, en men is bereid om andere inhouden te koesteren. Maar men heeft tegelijkertijd nooit de pretentie deze in zijn zak te hebben.

Dit inzicht deed me denken aan het begrip 'liminaliteit' dat de Britse antropoloog Victor Turner voor de fase van volwassenwording gebruikt. De betekenis hiervan is letterlijk 'grensgebied'. Wil je echt verder komen in je ontwikkeling, dan moet je onzekerheid toe kunnen laten. Je moet, aldus het onderzoek dat Turner onder jongvolwassenen in Afrika verrichtte, je status opgeven. Daardoor win je uiteindelijk een nieuwe positie in het leven. Maar dit volwassenwordingsproces is vandaag in de (post)moderne samenleving zoals gezegd een hele zoektocht. Velen klagen er dan ook over dat we geen initiatie meer kennen. Ik denk dat er een nieuwe kans kan liggen in het herontdekken van de liminele onzekerheid die jonge mensen moeten ondergaan. Hoe vaak was het voorgeschreven levenspad in het verleden een keurslijf voor creatieve persoonlijkheden? Maar

het is van belang wel structuren en patronen te bieden waarbinnen jongelui hun weg kunnen zoeken.

De versnipperde cultuur en samenleving zijn dan geen reden tot doemdenken, niet voor jonge studenten en ook niet voor monniken. Je zou er juist een vindplaats voor spirituele groei in kunnen zien. Daar lag dan ook de kans voor de cursus over 'anders leven'. Maar toch blijft het lastig om de levensvorm en de levenshouding te ontdekken en te delen. Ze liggen dan wellicht minder vast, maar dat maakt ze ook veel ongrijpbaarder. Het doel moest zijn om een subcultuur te zoeken die niet in het verzet als doel op zich blijft steken, maar door 'gebed' open is. Een levensvorm die anders is en zich zelf continu weer bevraagt, en die vooral niet op het ego gericht is. Dat leek me een hele opgave voor een cursus van een semester.

Traditie

Gelukkig is er dan nog zoiets als traditie. Ik ging inzien dat de taak van deze cursus over 'anders leven', was om vervreemd te geraken binnen, op de rand of buiten het oude huis van de traditie. Het ging er niet om de deur van dat huis voor de veiligheid dan maar te sluiten, en ook niet om hem zomaar open te gooien. Nee, het zou erom moeten gaan het andere aan te durven, anders dan het huidige leven van studenten, dan hun subversieve neigingen, hun wellicht aangepaste houding, maar ook dan het leven van huidige monniken. En uiteraard anders dan de vormen uit het verleden. Traditie is een levenslang proces van iedereen. Ze reikt structuren en patronen aan, maar nooit op zo'n manier dat je er niets meer aan hoeft te doen. In tegendeel, ze is een permanente opdracht tot vervreemding.

Wat is er sinds die eerste cursus gebeurd? Dat is niet zomaar kort samen te vatten, daarvoor waren de ervaringen van de

studenten te verschillend. En ook bij mijzelf heeft het veel wakker gemaakt. Een open levensvorm te koesteren, die opdracht delen allen die op zoek gaan naar monastieke inspiratie. In het verlengde van de cursus heb ik in verschillende kloosters conferenties gehouden, en ook in andere instellingen. De een wilde graag zijn of haar monastieke levenswijze bevestigd of een bepaalde kant op gestuurd zien, de ander wilde zijn manier van een maatschappelijke organisatie runnen, spiritueel gelegitimeerd weten. Precies zoals het eerder ook al ging. Ook de zorg bleef of ik zo wel recht kon doen aan werkelijk 'anders leven'. De genoemde motieven bleken niet te matchen met de ervaringen die ik vanuit het anders leven kon aanbieden. Maar om dan ondanks de bezwaren toch samen op weg te gaan, levert verrassende momenten op. Misschien zijn juist deze momenten daarom ook monastiek in de eigenlijke zin. Openheid helpt je verder, en wie er ook moge schrikken van die openheid – ouders, leraren, oversten, medebroeders – het is nooit verkeerd als daardoor vervreemding ontstaat. Al moet deze geen doel op zich worden. Als de ervaringen, die ik in de volgende hoofdstukken probeer te delen, vanuit het leerproces dit effect hebben, was het al meer dan de moeite waard om op zoek te gaan naar een manier van 'anders leven'.

2 Ruimte: de kunst van het loslaten

Iemand die zich nieuw aanmeldt voor de monastieke levenswijze wordt niet zomaar binnengelaten. Maar zoals de apostel zegt: Onderzoek de geesten, om te zien of ze wel van God komen (RB 58,1-2).

Wil men begrijpen welke ruimte de monastieke levensvorm in onze huidige cultuur inneemt, dan is het klassieke idee van het klooster als afgesloten ruimte (*claustrum*) een mogelijke toegang. De kloosterpoort staat symbool voor een vrijgehouden ruimte, die vele vormen kan aannemen. Maar bestaat dit nog wel in een tijd waar men juist eerder in een open ruimte lijkt te leven? Is de kloosterpoort nog wel afsluitbaar als de samenleving tot transparantie lijkt op te roepen? In dit hoofdstuk zal ik aan de hand van het symbool van de kloosterpoort proberen na te gaan of niet juist de poort die de afgesloten ruimte beschermt, voor monniken en monialen met de kunst van het loslaten te maken heeft en invloed heeft op het monastieke leven, de levensloop van hen die het *monasterium* betreden.

De afgelopen decennia is de werking van die poort sterk veranderd. Vroeger markeerde de doorgang door die poort een definitieve stap: je deed dit maar één keer, daarna bleef je binnen tot en met de teraardebestelling op de kloosterbegraafplaats. De monastieke ruimte was vastomlijnd, er was geen verandering en geen weg terug. Dit is zeker een van de meest in het oog springende en tegelijk meest tegendraadse kenmerken voor mensen vandaag: het betekent wellicht de meest radicale vorm van 'anders leven' om nooit eens iets anders te doen, al-

tijd op dezelfde plek te blijven. Het lijkt bijna een gevangenis. De vervreemding bij de jonge studenten uit het eerste hoofdstuk spreekt voor zich. Maar hoe ziet de ruimtelijke stabiliteit er vandaag de dag uit? Is er werkelijk geen verandering in te bespeuren?

Jazeker, zoals alle delen van de levensvorm is ook bij de ruimte de tijd niet stil blijven staan. Vanaf de jaren zestig van de vorige

eeuw kreeg ook de hoofddeur van het monasterium een meer open karakter, alsof het een membraan was dat nu eens doorlaatbaar, dan weer hermetisch was. Ook oude vormen moet je kunnen loslaten als ze niet meer passen bij de biografische inbedding van mensen en dat geldt ook voor de kloosterpoort. En vrij snel had een kleine ruimtelijke verandering zoals de poort grote gevolgen. Het klooster verlaten werd veel gemakkelijker omdat het in de publieke opinie niet langer als het doorbreken van een taboe werd ervaren of als een mislukking werd gezien. Voortaan gingen kandidaten het klooster in onder andere en veel soepeler condities. De flexibiliteit kreeg een volwaardige plek tussen andere waarden als vastheid en trouw. Monniken maken er vandaag geen punt van om toe te geven dat ze jaarlijks op vakantie gaan of dringend aan een sabbatical toe zijn. Dan verlaten ze de plek voor een tijdje, de ruimte wordt open.

De betekenisverschuivingen die de poort onderging, hebben een directe invloed op het keuzeprocess van hen die vandaag een monastieke levensstijl overwegen. Het intreden in het klooster verloopt nu vaak gefaseerd en geleidelijk. De vervreemding bestaat er dan in dat de oude patronen niet langer lijken te gelden. Of iemand kandidaat is voor het kloosterleven wordt pas in de loop van een (soms lange) periode van uitzuivering duidelijk. De kloosterpoort is niet meer de harde knip van weleer, maar een soort grensgebied, waarin nog vele wegen openliggen. Een van die wegen behelst de optie om deel uit te maken van de kloosterfamilie zonder daar voltijds aanwezig te zijn of een belofte te doen zich voor eeuwig te engageren. Is dit een bedenkelijke concessie aan de tijdgeest van transparantie? Is het een compromis dat de waarde van de kloosterpoort op losse schroeven zet en de ruimte aan kracht doet inboeten? Lijdt de kloosterpoort verlies aan betekenis, op zo'n manier dat zij een aanfluiting wordt van het oude ideaal van het duur-

zaam vertoeven? Of gaat hier juist een nieuwe ruimte voor het 'anders leven' open die een nieuwe, vervreemdende uitdaging voor mensen binnen en buiten het klooster betekent? In het perspectief van een open monastieke levensvorm zouden juist op dat grensgebied nieuwe kansen kunnen liggen om de kunst te beoefenen van de vasthoudendheid – door het vermogen om van tijd tot tijd los te laten en de grens van de vastomlijnde ruimte te overschrijden.

Stabiliteit

Het ideaal dat ter discussie staat bij dergelijke overwegingen rond de kloosterpoort en de ruimte waarbinnen zich monastiek leven afspeelt, is de oeroude waarde van de monastieke stabiliteit (*stabilitas*). Velen die het klooster verlieten, deden dit omdat ze de beleving van de stabiliteit in de volledig afgeschermd ruimte te benauwend vonden. Hoe nauwer de poort, des te groter het risico dat de levensloop van die mensen geknakt werd, dat de sociale constellaties in een keurslijf werden gedrongen en dat het klooster geen maatschappelijke uitstraling meer had. Stabiliteit hief zichzelf op voor diegenen die haar fanatiek onderhielden maar haar eigenlijk diep in het hart niet konden onderschrijven. Wie dacht een oplossing te vinden in het opengooien van de deur – het andere uiterste – zette dan weer de identiteit van het monastieke leven op het spel. Met een wijd open poort verliezen de andere leden van de kerngemeenschap hun spirituele houvast. Hoe vaak liet het vertrek van een medezuster of medebroeder niet een litteken in het weefsel van de monastieke gemeenschap achter? En zijn voorbijgangers die misschien net iets meer zijn dan toevallige gasten ook niet een bron van onrust?

Ze bewerkstelligen vaak het verlies van geloofwaardigheid van de hele groep.

Stabiliteit kan tot een dilemma leiden. Wie haar absoluut stelt, dreigt alles en allen in een dwangbuis te persen. Wie het zinloos vindt haar te onderhouden, blijft met een lege huls achter. Beide extremen zijn echter niet de enige mogelijke wegen. Juist in de monastieke traditie is de onderscheiding (*discretio*) vanouds een belangrijk ijkpunt voor de goede omgang met principes. Wat dit betekent voor kloosterlijke stabiliteit en ruimtelijke stabiliteit in het algemeen, valt echter niet zo gemakkelijk te zeggen. De stabiliteit strijkt niet alleen jonge studenten tegen de haren in, maar wellicht hoort ze juist daardoor bij de kern van het kloosterleven. De hamvraag luidt: hoe is de traditionele *stabilitas* te rijmen met de grote *mobilitas* van moderne mensen? Een wijze omgang met deze allesbehalve eenduidige tegenstelling is een must. Wie zich verschanst in een verdedigingspositie en de deur probeert te sluiten om zo de ruimte te conserveren, loopt het risico de band met het werkelijke leven kwijt te raken. Monastieke ruimte veronderstelt een positieve houding, geen defensieve reactie. 'Anders leven' betekent niet wereldvreemd te worden maar op een gezonde manier zich te laten vervreemden.

Beide extremen – een al te nauwe of gesloten poort én een breed opengezwaaid kloosterdeur – wijzen ons op de uitdaging die besloten ligt in de omgang met veranderde individuele levenslopen, sociale constellaties en maatschappelijke processen van deze tijd. Als dat zo is, dan geven ze een vertekend beeld van de traditionele monastieke ruimte. In beide gevallen klampt de persoon die in het reine wil komen met de *stabilitas* zich immers vast aan een bepaalde uitgestippelde ruimte: de op veiligheid bedachte insider wil per se alles bij het oude houden, de twijfelende outsider kiest voor een positie die hem op dat moment het minst pijnlijk voorkomt. Hoe begrijpelijk

beide reacties ook zijn, ze doen geen recht aan waar het bij de monastieke stabiliteit vooral om gaat.

Stabiliteit is geen sociale strategie en evenmin een organisatie-principe. Ze waarborgt spirituele ruimte. In wezen draait het bij de monastieke beleving van de stabiliteit om een houding van voortdurend loslaten en niet om een reflex die erin bestaat zich koste wat kost vast te klampen aan een besloten plek. Elke dag opnieuw 'alles achter zich laten' geeft flexibiliteit in de stabiliteit. Uiteraard, hiermee is de lastige tegenspraak nog niet van de baan. Toch kan de kunst van het loslaten juist een sleutel zijn om de oude ruimte ook in deze tijd van grotere flexibiliteit te bewaken, wellicht als contrapunt, maar zeker als verrassend perspectief om anders te leven.

Flexibiliteit

Wat is vandaag de ruimtelijke status quo, hoe dien je je plek te vinden in de huidige samenleving? Wie bij een bedrijf op sollicitatiegesprek gaat, krijgt duidelijk te horen dat enige dynamiek in de levensloop een pluspunt betekent voor de uitoefening van de desbetreffende functie. De 'flow' van het leven helpt de nieuwe werknemer om zich de missie van de onderneming van zijn keuze snel eigen te maken. Wees bereid te verhuizen, onderweg te zijn voor je werk, zonder een vaste thuisbasis. Mocht het nodig zijn, dan ben je daardoor zelfs in staat om op een soepele manier bij een aantal kerncompetenties te switchen. Maar wat betekent die flexibiliteit voor de persoonlijkheidsontwikkeling?

Volgens de Amerikaanse socioloog Richard Sennett houdt de hoge flexibiliteit op de arbeidsmarkt en in het ondernemerschap ook risico's in. Nog los van de impact op de economische mechanismen, heeft de eis van een groot aanpassings-

vermogen ook gevolgen die buiten het strikte werkkerrein voelbaar zijn. Er kan een ware identiteitswissel plaatsvinden. En wel op drie (met elkaar communicerende) niveaus. Ten eerste, wie geen vaste houding heeft en zich gemakkelijk laat inzetten in een andere of gewijzigde context, ontwikkelt vrij snel een fluctuerende zelfperceptie. Hoe een flexibel mens zichzelf inschat of beoordeelt, kan sterk veranderen naargelang de situatie en de (ook al zo snel wijzigende) omstandigheden. Wie bijvoorbeeld na zijn studie een tijdlang voor een non-profit organisatie vrijwilligerswerk doet maar daarna een goed betaalde baan kan krijgen, kijkt dan anders aan tegen de eigen competenties en vaardigheden. Zo'n verandering in de zelfperceptie heeft dan weer directe consequenties voor het tussenmenselijke. Hier gebeurt de tweede vorm van identiteitswissel. Ook dat begint ruimtelijk: de flexibele mens verhuist sneller en verliest oude vrienden uit het oog, komt in een ander sociaal netwerk terecht. Ten derde, die verandering van sociaal netwerk heeft invloed op de manier waarop iemand de samenleving beoordeelt en waardeert. De hele levensruimte is in een 'flow'.

Kortom, wie geen weerstand ondervindt bij de eis om soepel en creatief te reageren op nieuwe situaties, zal op persoonlijk, sociaal en maatschappelijk vlak diverse transformaties ondergaan die maar moeilijk te voorspellen zijn en soms ten koste van de diepgang gaan. Het zijn precies deze transformaties die een uitdaging vormen voor de kloosters die net als alle andere sectoren van de samenleving met de tendens tot grotere flexibiliteit en identiteitsverschuivingen geconfronteerd worden. Zoals gezegd is de reactie vanuit monastieke kring soms defensief en afwijzend; men houdt de deur gesloten, koste wat kost. De vraag is of met deze houding wel recht wordt gedaan aan de kwaliteiten van het nieuwe mensbeeld. Is de huidige keuzevrijheid, die door de eis tot flexibiliteit nog wordt onderstreept,

niet tevens een bron van nieuwe en onvermoede kansen? Denken we maar aan de vele jonge mensen die hun talenten pas kunnen ontplooien dankzij een extravagante studiekeuze – talenten die ze zeker nooit hadden ontdekt indien er niemand was die hen uitdaagde om meerdere wegen tegelijk open te laten bij de keuze voor een levensproject. Uiteraard kent het nieuwe mensbeeld ook een schaduwzijde. Al te vaak wordt een stevige basis voor het leven veronachtzaamd, langetermijnplanning en duidelijke eindtermen zijn steeds minder belangrijk geworden, waardoor de stappen voorwaarts van grote aarzeling en vrijblijvendheid getuigen. Het dilemma waarmee men binnen de kloosters worstelt, is het dilemma van een wereld in verandering: openheid en vrijheid stimuleren, maar deze kunnen tevens voorkomen dat dit bij de begunstigen tot een gebrekkige koersbepaling en een gemis aan verantwoordelijkheidszin leidt.

Herontdekken

Denken we nog even aan de studenten uit het vorige hoofdstuk. De overgangen in het leven zijn vaak fluide geworden. Dat kan de kijk op de kloosterpoort verrijken. Maar ook het omgekeerde geldt: menige crisis in de ontwikkeling van een persoonlijkheid komt daardoor dat er geen poorten zijn, geen ruimte die men bewust moet betreden – overdrachtelijk gesproken. Ronald Grimes noemt dit het ‘initiatorische dilemma’: aan de ene kant wil je geen starre voorschriften, maar aan de andere kant wil je ook de afgebakende levensruimte niet kwijtraken. Daarom is een herontdekking van een dergelijke overgang nodig, en dat heeft alles met de kloosterpoort te maken. Want die staat nu juist symbool voor het betreden van een ruimte die er al is, de overgang is geen *creatio ex nihilo*. Maar het doorschrijden hoeft evenmin te betekenen dat de tijd wordt teruggedraaid. Herontdekken is een bezigheid die cre-